

УДК 323.1+304:321

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-21-31>

Валерій Паталаха

ORCID: 0009-0000-7567-2985

РОЛЬ ІДЕНТИЧНОСТІ У ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСАХ ІЗ ПОГЛЯДУ ІНСТИТУЦІЙНОГО ПІДХОДУ

Проаналізовано еволюцію підходів до розуміння ролі ідентичності у державотворчих процесах із погляду інституційного підходу. Установлено взаємозв'язок між ідентичністю, формами інституційного розвитку та спроможністю держави. У перших дослідженнях ранніх етапів становлення держави інституціоналістами практично не згадується роль ідентичності в державному будівництві. Однак згодом з'явилися праці, що підтверджують тезу про важливість політики ідентичності у становленні політичних інститутів. Коли еліта, насамперед економічна, була змушена взяти участь у хрестових походах, це сприяло створенню правителями екстрактивних інститутів. Застосування широкого спектру кількісних і якісних даних для розгляду конкретних механізмів дало змогу з'ясувати значення ідентичності для розвитку якісних бюрократичних інститутів.

Ключові слова: ідентичність, консолідація, інституціоналізм, держава, інститути, етнічність, бюрократія, громадянське суспільство.

Вступ. Із погляду інституційного підходу прийнято виділяти два основні типи інститутів, що визначають як економічний розвиток, так і розвиток держави загалом: екстрактивні та інклюзивні. Перші націлені на обмеження участі громадян у політичному житті, концентрацію політичної влади в руках еліти, що дає змогу останнім використовувати їх для збагачення та задоволення власних інтересів. Другі орієнтовані на розширення можливостей для участі всіх соціальних груп як у політиці, так і в економічному житті, що сприяє утвердженню поваги до приватної власності, зростанню продуктивності, конкуренції та в кінцевому підсумку добробуту громадян. «Вони створюють інклюзивні ринки, забезпечують конкурентне середовище, відкривають шлях до технологій та освіти, які є головними рушіями процвітання» [1, с. 73]. До того ж для свого належного функціонування інклюзивні інститути потребують і використовують державу, тому саме держава та створені й підтримувані нею політичні інститути є відповідальними за економічний розвиток країни. На думку інституціоналістів, саме неефективні та екстрактивні інститути є однією з основних причин стагнації або навіть занепаду економіки, соціальних негараздів та зростання нерівності серед громадян. Своєю чергою, консолідоване громадянське суспільство із сильним відчуттям спільної ідентичності сприяє створенню та ефективному функціонуванню інклюзивних інститутів. Тому *метою* даної статті є вивчення ролі ідентичності у рамках інституційного підходу.

Матеріал і методи дослідження. Значення ідентичності, що лежить в основі консолідації громадянського суспільства, розглядається в історичній перспективі з погляду інституційного підходу. У наукових працях, присвячених вивченню державотворчих процесів, зокрема ранніх етапів становлення держави, практично не згадується роль ідентичності в державному будівництві. Зазвичай такі праці зосереджені на вивченні досвіду країн Західної Європи, зокрема на таких чинниках, як війни, географія та колоніалізм [2–4]. Однією з причин такого упущення є те, що ступінь впливу групової політики на формування екстрактивних інститутів

© В. Паталаха, 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

дещо обмежений нездатністю правителів істотно збільшити можливості в короткостроковій перспективі [5]. Тому якщо ідентичність і вивчалася в історичній перспективі, то вчені фокусувалися на матеріальних інтересах груп та еліт, а не на неекономічній ідентичності.

Результати та обговорення. Щоправда, кілька досліджень поставили під сумнів такий підхід. Проаналізувавши наукові праці про державотворення в Європі з акцентом на ролі воєн, Л. Блейдс та К. Пайк довели, що політика ідентичності відіграла певну роль у розвитку держави [6]. Коли еліта, насамперед економічна, була змушена покинути міста по всій Європі, щоб узяти участь у релігійних хрестових походах, правителям було легше будувати екстрактивні інститути. Вони також виявили, що місця з більшою кількістю хрестоносців демонстрували більшу політичну стабільність, а також зазнавали більшої експлуатації через десятину на хрестові походи – одну з перших форм подушного оподаткування в Європі. Зосередившись на релігійних мотивах еліт та на тому, як їхній відхід зменшив перешкоди для державотворення, можна отримати уявлення про механізми, за допомогою яких війна створює сприятливі умови для утвердження екстрактивних інститутів.

Низка інших досліджень також виявила подібні взаємозв'язки між ідентичністю та державотворенням. Так, турецький дослідник Ю. Магія на основі аналізу даних про місцеві податки кінця XIX ст. в Османській імперії, довів, що під час міждержавних воєн адміністративні одиниці з більш етнічно однорідним населенням могли збирати більше податків і мали більше можливостей для посилення фінансової спроможності держави [7]. Тобто традиційне твердження, що «війна творить державу», було опосередковане етнічним складом підданих.

Також було доведено, що китайські імператори під час правління династії Цін у період між 1644 і 1722 рр. частіше призначали чиновників зі своєї етнічної групи в ті регіони королівства, де відбувалися конфлікти [8]. Натомість у регіонах, де проблеми безпеки були менш гострими, вони покладалися на чиновників, вибраних за принципом меритократії. Таким чином, етнічні міркування впливали на ключові рішення щодо державотворення в періоди зовнішніх і громадянських воєн.

Зазвичай довести вплив ідентичності на інституційний розвиток можна шляхом аналізу податкової політики держави. Податки, засновані на ідентичності, такі як подушний податок на етнічні/расові меншини або десятина на хрестові походи, були найбільш очевидними на відміну від прихованих упереджень у сучасних дослідженнях розподілу суспільних благ або податкового навантаження. До того ж у багатьох випадках ключові інституційні особливості, такі як оподаткування на душу населення, бюрократичні органи або державні переписи населення, були вперше запроваджені після розширення виборчих прав, завоювань або воєн, що дало змогу сформулювати причинно-наслідкові висновки про значення ідентичності для політики.

Також можна використовувати широкий спектр кількісних та якісних даних для розгляду конкретних механізмів, через які ідентичність має значення для розвитку якісних бюрократичних інститутів. Так, низка вчених зосередилася на вивченні того, як створені на основі ідентичності союзи формували інститути навколо розширення виборчих прав, що було дещо незвичним для місцевої політики. У США закінчення Громадянської війни та емансипація афроамериканців були пов'язані з ослабленням податкової спроможності на рівні округів, оскільки еліти створили міжкласові коаліції багатих і бідних білих проти оподаткування [9].

Інші дослідження у цьому напрямі зосереджуються на особливій ролі неекономічних ідентичностей, які можуть призвести до результатів, не передбачених традиційними моделями, орієнтованими на врахування економічних інтересів. Ідентичність може впливати на якість інформації, яку держава може збирати про своїх підданих. Дослідження показали, що здатність збирати інформацію часто залежить від спільної мови, довіри підданих або наявності чиновників, що поважаються місцевим населенням [10; 11].

Правителі можуть краще збирати інформацію про своє населення, якщо етнічно однорідні групи населення є більш зрозумілими для чиновників. Наприклад, Ю. Магія вважає, що в пізній

Османській імперії адміністративні одиниці частіше проводили перепис населення, коли вони були однорідними [12]. У Російській імперії чиновники стикалися зі значними труднощами під час збору інформації про кількість членів етнічних груп, що не належали до їхньої спільноти, особливо коли вони поклалися на посередників, які надавали їм інформацію про своїх підданих замість того, щоб безпосередньо інвестувати в бюрократичний потенціал [13]. У результаті православні чиновники затримували та утримували державну допомогу під час голоду наприкінці XIX ст. в районах із більшою кількістю мусульманського населення, оскільки їм бракувало інформації про мусульманські громади. У кожному із цих випадків етнічна ідентичність впливала на зрозумілість і оподатковуваність, а в кінцевому підсумку – на якість суспільних благ.

Ідентичність також може пояснити, хто саме стає чиновником – представником держави на місцях. Дослідження уже згаданого П. Пена про Китай XVII ст. виявило, що правителі йшли на компроміси між етнічною лояльністю та компетентністю і вибирали представників своєї етнічної групи, коли лояльність цінувалася більше як спосіб забезпечити інформацію в небезпечні часи [8]. Правителі можуть прагнути підкреслити питання ідентичності, навіть якщо в результаті цього вони втратять доходи. Так, після арабського завоювання християнського Єгипту арабський халіфат стягував із немусульман як недискримінаційний податок, так і подушний податок, який скасовувався після навернення в іслам [14]. Зіткнувшись із падінням доходів через масове навернення християн до ісламу, правителі закликали до ще ширшого прийняття ісламу, що свідчить про те, що мотиви ідентичності переважали економічні. У США дискримінація на основі ідентичності впливала на військову спроможність держави, оскільки відсутність інклюзивності в інститутах може перешкоджати добровільному призову, послаблювати військові зусилля та посилювати розбіжності на основі ідентичності [15]. Так, після нападу на Перл-Харбор чорношкірі американці рідше записувалися в армію в округах із вищим рівнем дискримінації за расовою ознакою.

Ще один напрям досліджень у сфері інституціоналізму зосереджується на впливі екстрактивних інституцій на розвиток. Одним із найперших прикладів такого роду аналізу є стаття Д. Аджемоглу та його колег про зв'язок між історичним європейським колоніалізмом та моделями поселення і сучасним економічним розвитком [16]. Інший напрям досліджень вивчає довгострокові наслідки работоргівлі в Африці. Так, африканська работоргівля негативно вплинула на економічний розвиток [17], а наявність предків, які зазнали жорстоких набігів під час работоргівлі, пов'язана з нижчим рівнем довіри в сучасній Африці [18]. Разом ці роботи визначають напрями досліджень ролі інститутів, заснованих на расовій приналежності, у формуванні довгострокових траєкторій зростання та нерівності, що сприяло активній дискусії про стійкість інститутів.

Більш сучасні наукові дослідження поглибили й розширили цей напрям досліджень. Однією з важливих сфер досліджень є аналіз довгострокових наслідків історичного антисемітизму та Голокосту для сучасної політики. Наприклад, В. Чарниш вважає, що прихований антисемітизм у Польщі був пов'язаний зі вступом до Європейського Союзу (ЄС) [13]. Порівнявши дані про чисельність місцевої єврейської громади до Голокосту, насильство проти євреїв у 1941 р. та місцеву опозицію до вступу в ЄС у 2003 р., вона виявила залежність між цими історичними показниками та сучасним спротивом вступу до ЄС. Крайньоправі політичні діячі використовували антисемітські аргументи, обґрунтовуючи свою позицію проти ЄС, і ці аргументи були більш переконливими для виборців у регіонах, де антисемітизм був історично найсильнішим і передавався з покоління в покоління навіть після знищення місцевої єврейської громади.

Також було встановлено взаємозв'язок між німецьким нацистським режимом і нетерпимістю до інших груп у сучасній Німеччині [19]. Використовуючи дані про історичну близькість до концентраційних таборів, автори статті виявили, що їх можна використовувати для пояснення нетерпимості, ксенофобії та підтримки ультраправих партій серед сучасних німців. Інші дослідження пов'язують історичний антисемітизм із ростом популярності нацизму

в 1930-х роках, виявляючи, що погроми під час пандемії чуми були провісниками антисемітського насильства та підтримки нацистської партії у 1920–1930-х роках [20].

Висновки. Отже, аналіз праць інституціоналістів, присвячених ідентичності, допомагають краще зрозуміти її вплив на становлення та розвиток держави у кількох аспектах. По-перше, очевидним є взаємозв'язок між ідентичністю, формами інституційного розвитку та спроможністю держави, які часто вважаються пов'язаними виключно з більш масштабними макроісторичними силами. По-друге, дослідження ідентичності зазвичай зосереджуються або на поведінці та формуванні вподобань на індивідуальному рівні, або на макрорівні, намагаючись зрозуміти, як економічні та культурні характеристики груп формують сукупні політичні результати, такі як насильство, голосування або суспільні блага. Розглянуті вище дослідження про необхідність визнання важливості ролі ідентичності на мезорівні у формуванні інститутів. Місцевий контекст етнічних процесів також може допомогти зрозуміти еволюцію податкових інструментів, чиновництва, перепису населення або адміністративних органів.

Література:

1. Аджемоглу Д., Робінсон Дж. Чому нації занепадають? Походження влади, багатства і бідності. Київ : Наш формат, 2016.
2. Besley T., Persson T. Pillars of Prosperity: The Political Economics of Developmental Clusters. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2011.
3. Centeno M.A. Blood and Debt: War and the Nation-State in Latin America. University Park: Pennsylvania State University Press 2002.
4. Engerman S., Sokoloff K.L. Factor Endowments, Inequality, and Paths of Development among New World Economies. *NBER Working Paper*. 2002. № 9259.
5. Soifer H.D. State Power and the Economic Origins of Democracy. *Studies in Comparative International Development*. 2013. Vol. 48. № 1. P. 1–22.
6. Blaydes L., Paik C. The Impact of Holy Land Crusades on State Formation: War Mobilization, Trade Integration and Political Development in Medieval Europe. *International Organization*. 2016. Vol. 70. № 3. P. 551–586.
7. Magiya Y. Ethnic Composition, Legibility and the Conditional Effect of War on Fiscal Capacity. Working paper, 2020. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3684162
8. Peng P. Meritocracy Reimagined: Ideational Foundations of State-Building in Imperial China, *Journal of Historical Political Economy*. 2025. Vol. 4. № 4. P. 439–469.
9. Suryanarayan P., White S. Slavery, Reconstruction, and Bureaucratic Capacity in the American South. *American Political Science Review*. 2021. Vol. 115. № 2. P. 568–584.
10. Lee M., Zhang N. Legibility and the Informational Foundations of State Capacity. *Journal of Politics*. 2017. Vol. 79. № 1. P. 118–132.
11. Scott J.C. Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed. New Haven, CT: Yale University Press, 1998.
12. Magiya Y. Ethnic Composition, Legibility and the Conditional Effect of War on Fiscal Capacity. *Working paper*, 2020. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3684162
13. Charnysh V. Historical Legacies of Interethnic Competition: Anti-Semitism and the EU Referendum in Poland. *Comparative Political Studies*. 2015. Vol. 48. № 13. P. 1711–1745.
14. Saleh, Mohamed, and Jean Tirole Taxing Identity: Theory and Evidence from Early Islam. *Econometrica*. 2021. Vol. 89. № 4. P. 1881–1919.
15. Qian N., Tabellini M. Discrimination and State Capacity: Evidence from WWII U.S. Army Enlistment. *Working paper*, 2022. URL: <https://sticerd.lse.ac.uk/dps/seminarpapers/11th-pspe-annual-conference/discrimination-and-state-capacity.pdf>
16. Acemoglu D., Johnson S., Robinson J.A. The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation. *American Economic Review*. 2001. Vol. 91. № 5. P. 1369–1401.
17. Nunn N. The Long Term Effects of Africa's Slave Trades. *Quarterly Journal of Economics*. 2008. Vol. 123. № 1. P. 139–176.
18. Nunn N., Wantchekon L. The Slave Trade and the Origins of Mistrust in Africa. *American Economic Review*. 2011. Vol. 101. № 7. P. 3221–3252.

19. Homola J., Pereira M.M., Tavits M. Legacies of the Third Reich: Concentration Camps and Out-Group Intolerance. *American Political Science Review*. 2020. Vol. 114. № 2. P. 573–590.

20. Voigtländer N., Voth H.-J. Persecution Perpetuated: The Medieval Origins of Anti-Semitic Violence in Nazi Germany. *Quarterly Journal of Economics*. 2012. Vol. 127. № 3. P. 1339–1392.

References:

1. Adzhemoglu, D., Robinson, D. (2016). *Chomu natsii zanepadaui? Pokhodzhennia vldy, bahatstva i bidnosti*. [Why do nations decline? The origins of power, wealth and poverty] Kyiv: Nash format, 2016. [in Ukrainian].
2. Besley, T., Persson T. (2011) *Pillars of Prosperity: The Political Economics of Developmental Clusters*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2011.
3. Centeno, M.A. (2002). *Blood and Debt: War and the Nation-State in Latin America*. University Park: Pennsylvania State University Press 2002.
4. Engerman S., Sokoloff K.L. (2002). Factor Endowments, Inequality, and Paths of Development among New World Economies. NBER Working Paper. 2002. №. 9259.
5. Soifer, H.D. (2013). State Power and the Economic Origins of Democracy. *Studies in Comparative International Development*. 2013. Vol. 48. № 1. P. 1–22.
6. Blaydes, L., Paik, C. (2016). The Impact of Holy Land Crusades on State Formation: War Mobilization, Trade Integration and Political Development in Medieval Europe. *International Organization*. 3 (70), P. 551–586.
7. Magiya, Y. (2020). Ethnic Composition, Legibility and the Conditional Effect of War on Fiscal Capacity. Working paper. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3684162
8. Peng, P. (2025). Meritocracy Reimagined: Ideational Foundations of State-Building in Imperial China, *Journal of Historical Political Economy*. 4 (4), 439–469.
9. Suryanarayan, P., White, S. (2021). Slavery, Reconstruction, and Bureaucratic Capacity in the American South. *American Political Science Review*. 2 (115), 568–584.
10. Lee, M., Zhang, N. (2017). Legibility and the Informational Foundations of State Capacity. *Journal of Politics*. 1 (79), 118–132.
11. Scott, J.C. (1998). *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*. New Haven, CT: Yale University Press, 1998.
12. Magiya, Y. (2020). Ethnic Composition, Legibility and the Conditional Effect of War on Fiscal Capacity. Working paper. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3684162
13. Charnysh, V. (2015). Historical Legacies of Interethnic Competition: Anti-Semitism and the EU Referendum in Poland. *Comparative Political Studies*. 13 (48), 1711–1745.
14. Saleh, M., Tirole, J. (2021). Taxing Identity: Theory and Evidence from Early Islam. *Econometrica*. 4 (89), 1881–1919.
15. Qian, N., Tabellini, M. (2022). Discrimination and State Capacity: Evidence from WWII U.S. Army Enlistment. Working paper. URL: <https://sticerd.lse.ac.uk/dps/seminarpapers/11th-pspe-annual-conference/discrimination-and-state-capacity.pdf>
16. Acemoglu, D., Johnson, S., Robinson, J.A. (2001). The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation. *American Economic Review*. 5 (91), 1369–1401.
17. Nunn, N. (2008). The Long Term Effects of Africa's Slave Trades. *Quarterly Journal of Economics*. 1 (123). P. 139–176.
18. Nunn, N., Wantchekon, L. (2011). The Slave Trade and the Origins of Mistrust in Africa. *American Economic Review*. 7 (101), 3221–3252.
19. Homola, J., Pereira, M.M., Tavits M. 2020. Legacies of the Third Reich: Concentration Camps and Out-Group Intolerance. *American Political Science Review*. 2 (114), 573–590.
20. Voigtländer, N., Voth, H.-J. (2012). Persecution Perpetuated: The Medieval Origins of Anti-Semitic Violence in Nazi Germany. *Quarterly Journal of Economics*. 3 (127), 1339–1392.

Valerii Patalakha. The role of identity in state-building processes from the perspective of the institutional approach

The article analyses the evolution of approaches to understanding the role of identity in state-building processes from the point of view of the institutional approach. The relationship between identity, forms

institutional development and state capacity is established. In the first studies of the early stages of state formation, institutionalists hardly mentioned the role of identity in state building. Later, however, works appeared that confirm the thesis of the importance of identity politics in the formation of political institutions. When the elite, primarily the economic elite, was forced to take part in the Crusades, it contributed to the creation of extractive institutions by the rulers. The use of a wide range of quantitative and qualitative data to examine specific mechanisms has made it possible to clarify the importance of identity for the development of quality bureaucratic institutions.

Key words: *identity, consolidation, institutionalism, state, institutions, ethnicity, bureaucracy, civil society.*

Відомості про автора:

Паталаха Валерій – кандидат філософських наук, докторант,
Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України.

Надійшла 09.08.2025

Прийнята 12.09.2025

Опублікована 30.10.2025